

*М. О. Пічкур –
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри образотворчого мистецтва
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини*

РОЛЬ АВТОМАТИЧНОГО МАЛЮВАННЯ В ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ

Важливим елементом у художньо-творчому процесі є пасивна уява, у надрах якої гешталти виникають і змінюються спонтанно, тобто без участі волі людини. Такий спосіб продукування образів покладено в основу принципу «чистого психічного автоматизму» (з грецьк. *automatos* – мимовільний), задекларованого в «Маніфесті Сюрреалізму» А. Бретона (1924 р.) [1].

Автоматичне письмо активно використовувалося психологами-фрейдистами і їх найближчими послідовниками як спосіб психо- й самоаналізу. Згодом цей метод разом з іншими аналогічними явищами («автоматичний малюнок», «автоматичне музикування») стали засадничими принципами сюрреалізму, тобто швидкісним, майже вільним від редагування та ретуші («механічним») перенесенням на папір слів, уривків мовлення, асоціацій, образів, спонтанних «осянь», нав'язливих видінь, що раптово виринають із глибин підсвідомості. При цьому вважалося, що такого роду автоматизми є джерелом додаткової невідомої інформації. Наприклад, відомий російський езотеричний філософ, письменник і громадський діяч минулого століття О. Реріх про це пише так: «Автоматичне письмо й автоматично виконаний малюнок – це спостережуваний упродовж усієї осяжної історії феномен сприйняття людиною всілякого роду інформації, що надходить із деякого незримого джерела, яке розцінюється самим сприймаючим найрізноманітнішим чином, – від власної підсвідомості, або вищого «Я» до безтілесних духів. Таким чином, це явище тлумачиться як виняткове згідно зі світоглядним настановами й схильностям людини в поєднанні з характером контакту й змістом отримуваних одкровень. Цей феномен грає суттєву роль у всій творчій сфері людської діяльності й передусім – у мистецтві» [3, с. 20–21].

Автоматичне малювання нині набуло поширення в психотерапії у формі проєктивних, трансових, візуалізаційних, фантазійних, енергетичних та інших рисунків. На переконання В. Яковлева, усередині нас функціонують автомати з дуже складними й невідомими нам програмами, які не оповіщають нашу свідомість про свою діяльність. Формально автоматичним малюнком може бути й фігура людини, і пейзаж, і пляма, і хитромудра лінія, і текст, і символ, і навіть чистий аркуш [4, с. 18]. Серед його унікальних властивостей, що зумовлені особливостями внутрішнього світу людини, психолог виокремлює енергетичність та композиційність. Енергетичність такого малюнку досягається шляхом виведення на «екран» рисунку тих образів, котрі приховані в психіці людини, завдяки чому відображається стан її тіла й аури. Композиційна завершеність характеризується цілісністю, урівноваженістю його складників, витриманістю колірних контрастів і тональних переходів, емоційною експресивністю, семантикою, образною глибиною, метафоричністю, алегоричністю й символічністю, пов'язаністю миті історії життя людини з певним кольором і внутрішнім звуком [4, с. 30–32].

В автоматичному малюванні пошук образів полягає також у сприйнятті випадкових речей, на що звертав свою увагу видатний учений, дослідник, винахідник і художник, архітектор, анатом і інженер доби італійського Відродження Леонардо да Вінчі: «Це буває, коли ти розглядаєш стіни, забруднені різними плямами, або каміння з різної суміші. Якщо тобі потрібно винайти яку-небудь місцевість, ти зможеш там побачити подібність різних пейзажів, прикрашених горами, річками, скелями, деревами, широкими рівнинами, долинами й пагорбами; крім того, ти можеш там побачити різні битви, швидкі рухи дивних фігур, вирази облич, одягу й нескінченно багато таких речей, які ти зможеш звести до цілісної й гарної форми» [2, с. 293–294]. У своїй творчості цим першими скористалися дадаїсти. Поклавшись на випадок як на головний робочий інструмент, вони стали кидати на полотно фарби, надаючи змогу їй і силі кидка самим утворювати ірраціональні конфігурації. Надалі аналогічною методикою озброїлися сюрреалісти, збагативши її різними

механічними методами «полювання за випадковістю» (фроттаж, фюмаж, дріппінг, граттаж тощо) та зоровими формами самогіпнозу, заворожлива сила якого виявлялася під час тривалого спостереження полум'я, руху хмар та інших явищ.

Декларуючи принцип чистого психічно автоматизму, французький сюрреаліст А. Массон фактично запропонував алгоритм автоматичного малювання, першим кроком у якому є звільнення свідомості від раціональних зв'язків і досягнення стану, наближеного до трансу; другим – цілковите підкорення неконтрольованим і позарозумним внутрішнім імпульсам; третім – прискорене малювання, щоб не було змоги осмислювати зображення [1, с. 78]. Слід зазначити, що художник сам створив чимало автоматичних малюнків, у яких не мав на меті відтворювати якусь тему чи дотримуватися певних закономірностей і правил композиції. Використовуючи перо й індійську туш, він дозволяв своїй руці швидко мандрувати по аркушу паперу. Випадкові лінії й плями, що виникали при цьому, уливалися в образи, які він або розвивав далі, або залишав так як є. У цих малюнках спостерігається дивовижна зв'язність і текстуальна єдність, адже для митця важливі були метаморфози образів, тобто те, як один із них перетворюється на інший. Часто, розглядаючи свої автоматичні малюнки, А. Массон помічав натяки на предметні зображення фрагментів тіл і об'єктів, що надихали його на створення сюрреалістичних полотен.

Сучасний американський філософ і педагог В. Венгер у межах проекту «Відродження» запропонував надзвичайно ефективну відображально-потоківу («image-streaming») техніку для одержання нового інструментарію розв'язання творчих завдань, подолання певних стереотипів та розвитку інтуїції [5]. Її сутність полягає в словесному описі спонтанного потоку образів, постійно присутнього на задньому плані нашої свідомості. Таким чином, імідж-стрімінг поєднує образний і вербальний стилі мислення й одночасно дає змогу залучити до роботи колосальні ресурси, що перебувають за порогом свідомості. Незважаючи на те, що ця техніка безпосередньо пов'язана з комунікативними

процесами, її можна адаптувати до автоматичного малювання, базова методика освоєння якого дуже проста. Вона ґрунтується на швидкому генеруванні образів із заплющеними очима й потім прискореному фіксуванню їх на папері різними графічними засобами, після чого автору пропонується відшукати в зображеному щось незвичне й дивовижне. Поклавши його в основу, у центрі аркушу треба створити головний візуально-графічний образ, який надалі слід доповнити іншими зображеннями, що надихне до пошуку ідеї певного типу композиції.

Отже, автоматичне малювання сприяє розвитку уяви художника завдяки чому виникають нові образи, утілення яких у матеріалі різних видів образотворчого мистецтва вивільняє творчу енергію особистості, стає запорукою вільного самовираження. Воно вимагає напівбезсвідомого стану суб'єкта для відтворення підсвідомих образів. Це забезпечується шляхом дисоціації, тобто повного розірвання того чим зайнята людина й тим, що ж саме вона зображує. Іншими словами, справжній механічний рисунок можна створити за умови одночасного засвоєння певної зовнішньої інформації (слухання музики, перегляд відео, розмова по телефону, нарада, лекція тощо), якщо не поставлено спеціальної мети малювання.

Література:

1. Антология французского сюрреализма. 20-е годы: пер. с рус. / сост. и вступ. ст. С. Исаев, Е. Гальцова; пер. С. Исаев, Е. Гальцова. – М.: Российский университет театрального искусства (ГИТИС), 1994. – 392 с.
2. Леонардо да Винчи. Естественнаучные сочинения и работы по эстетике // Леонардо да Винчи. Избранные произведения. – Мн.: Харвест; М.: АСТ, 2000. – 704 с.
3. Рерих Е. И. Письма в Америку: в 4-х т. (1923–1952). – М.: Сфера. – Т. I. – 2087 с.
4. Яковлев В. Ф. Виртуальные миры трансового рисунка, или «Я требую, чтобы меня пожалели» / В. Ф. Яковлев. – М.: Независимая фирма «Класс», 2006. – 304 с.
5. Wenger's Win. Image-Streaming / Win Wenger's, Charles Roman. – Gaithersburg: Lightning Source Inc., 2007. – 120 p.